

ÇAĞLAR BOYUNCA TÜRK KADINI ve ATATÜRK*

Burhan GÖKSEL **

1. Giriş

"Türk Kadını"nın temel hakların, yaşamını Dünya Kadınları ile kıyaslanmasını, geçirdiği evreleri ve nihayet "Büyük Atatürk"le beraber ulaştığı aşamayı okurlarımıza özet olarak vermeğe çalışacağım.

Konu; ATA'mızın, Cumhuriyetle beraber ele aldığı bir mesele değildir. Bakınız Kasım 1916, Doğu Cephesi'nde, kara kışta, Kolordu Komutanı "Mustafa Kemâl Paşa" Kurmay Başkanı'na ne not veriyor:

8/9 saat sonraya kadar Erkân Harp reisiyle (Kurmay Başkanı) ile görüşme; "Tesettürün lağvı ve hayata vakıf valide yetiştirmek ve hayatı içtimaiyemizin islahı hakkında sohbet: 1) Muktedir ve hayata vakıf valide yetiştirmek, 2) Kadınlara serbestisini vermek, 3) Kadınlarla müşareket-i umumiye, erkeklerin ahlâkiyatı, efkârı, hissiyatı üzerine müessirdir. Celb-i muhabbet-i mütakabile temeyül-ü fitrisi."

Evet, bu büyük fikirler Çankaya'da masa başında değil, Bitlis Cephesi'nde sert bir muharebe akşamının fikirleridir.

Kadın, bir toplumun, bir milletin temel öğelerinden birisidir. O, toplumun içinde, binlerce yıl geriden gelen bir yaşamın "tarih"ini taşır. "Geleceği" de o yaratacaktır.

Türk kadını da, geçmiş yüzyıllardan, yaşadığımız çağa kadar, Türk toplumu için bu görevleri başarıyla yaparak gelmiştir.

* Yazının aynı ismi taşıyan ve "Kültür Bakanlığı"nce yayınlanan kitabının, ikinci baskısından (1993) kendisi tarafından özetlenmiştir.

** Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Üyesi

Son yıllarda, Batı ülkelerinde özellikle Birleşik Amerika'da, Türk kadınının, İslâmiyetten önce ve sonraki sosyal durumunu incelemeye karşı büyük bir merak ve ilgi uyandığını yerinde de bizzat gördüm. Bu amaçla Türkiye'ye gelenlerle de karşılaştım.

Ünlü İngiliz düşündürü Stuart Miller'in dediği gibi "Bir uygarlığın seviyesini ölçmek isterseniz, derhal kadınlarının hayatına bakınız."

Türk kadını, evinin dışındaki her konuda elde ettiği başarıları, yalnız sosyal hayatının yapısını değiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda en büyük derdimiz olan, tanınmayla köşesinde oturan bir millet olmaktan da bizi kurtarmaktadır.

2. Türk Kadını

a) İslâmiyetten Önce ve Eski Türklerde Kadın

İslâmiyetten önce ve mitolojik çağda ve daha sonraki "yazılı eserler" döneminde çok ilginç bir yaşam tarzı vardır.

"Şamanizm" döneminde Tanrı ve Tanrıçalara inanmak vardır. Türklerde en güçlü Tanrı'nın adı "Ana Tanrıça"dır.

Mitolojik çağda, Türk'ün kadın anlayışı çok zarif ve bugünün yaşayan toplumlarından bile çok ileridedir.¹ "Oğuz Destanı" kadına çok yer verir.

Şamanizm'de kadın ve erkek eşittir.

Türklerin göçebe yaşamına rağmen, doğal geleneksel millî kültüründe kadının şahsiyeti canlıdır.

Türk toplumunda, Devlet Başkanlığı hizmeti bile, erkeğin tekelinde değildir. "Hatun-Hakan" ekibi yönetiminden sorumludur. Emirnameleri beraber imzalarlar.

¹ Şükrü Tezer, "Atatürk'ün Hatıra Defteri" 75. T.T.K. Basımevi, 1972.

b) İslâmiyetin Kabulünden Sonra Türk Kadın Hakları

Türkler İslâmiyeti hiçbir zorlama olmadan, "Karahanlılar" ve "Hakaniler 926'da (M.S.) kabullenmişlerdir. Kuran-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde kadına çok saygın yer verilir. Bu anlayış, diğer dinlerden çok üstündür.

Selçuklularda Türk kadını aktiftir. Günlük yaşamda erkekle beraberdir. "Harem" henüz yoktur. Kaç-göç de yoktur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Orhan Gazi'nin eşinin davranışları, Cengiz Devri'nin "Hatun"a benzer. Sultan elçi kabul eder, yüzleri kapalı değildir. Bunlar hep "Bizans"la temastan başlar XVI. yüzyılın sonuna kadar Monogami (Tek evlilik) vardır. Poligami (Çok evlilik) önce sarayda, üst kademedede başlar.

c) Tanzimat'tan Meşrutiyet'e (XX. Yüzyıl Başına Kadar) Türk Kadın Hakları

Bu dönemde Gülhane'de ilân edilen Tanzimatı Hayriye'den itibaren yeni bir dönem başlar. Batıya açılma, demokrasiye yönelik gözüktür. Kadın haklarında da bir canlanma hissedilir.

Kızlarımıza İptidaî (ilkokul), Rüştiye (ortaokul) da eğitime 1858'de müsaade edilir. "Ebelik" ve "öğretmenlik" meslekleri kurulur.

d) Meşrutiyetten Atatürk Dönemine Kadar Türk Kadını

Eğitim ve öğretime verilen önem artmış ve (okur-yazar) kadın oranı yükselmiştir.

İlk Kız Liseleri bu devirde açılır. İstanbul'da İnas Sultanisi (bugünkü İstanbul Kız Lisesi) 1913'de açılır.

Bilhassa, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra (Kadın) konusunda fikir hareketleri hızlanır. Kadın gazete ve dergileri artar. 1908'de "Mehasin",

1912'de "Kadın Bahçesi", 1914'de "Kadınlar Dünyası", 1913'de "Kadın Duygusu ve Kadın Alemi", 1918'de "Kadın Hayatı" yayına başlar. Artık bizzat kadının sesi duyulmaya başlamıştır. Namık Kemal, Şinasi ve Ali Suavi "İslam Dini Kaynakları"na dayanarak yorumlar yaparlar.

Tevfik Fikret, Celal Nuri ve Ziya Gökalp kadınlar hakkında incelemeler yayınlarlar.

1867'de Rumeli hududundaki yaralı askerlerimize yardım için kurulan ilk kadın derneğimiz "Cemiyeti İmdadiye" (İmdat Derneği)'nden sonra 1908'de Halide Edip "Müdafaa-i Hukuku Nisvan" (Kadın Haklarını Savunma Derneği)'ni kurar.

Balkan Savaşı sırasında dernek halinde gönüllü çalışmalar artar. 1912'de "Hilâl-i Ahmer" (Kızılay Kadınlar Kolu), 1912'de "Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi", Himayei Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu) kurulur.

Bu arada, kadınlarımız iş hayatına alıştırmayı amaçlayan "Biçki Yurdu" kuruluşları görülür. Bu Birinci Dünya Savaşı'nda Türk kadınının Devlet hizmetinde aldığı ilk görevdir. Yavaş yavaş boşalan erkek kadroları yerine Posta Telgraf ve diğer bazı resmi daire hizmetleri de alınır. Böylece kadınlarımızın evin dışına çıktıkları ve taassuba karşı direnişe geçtikleri görülür.

Kadınlarımızın "Yüksek Öğretime" ilk adım atmaları da bu döneme rastlar. 1914'de "Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu", İstanbul Darülfünunu (İnas Darülfünunu) açılır. Bir süre kız ve erkek öğrenciler ayrı okurlar. Kız üniversitelerimizin azularını dikkate alan "Müdrisler Heyeti" (Profesörler Kurulu) kararıyla 1921'de kız öğrenciler erkek sınıflarına girerler. Eğitim tarihimizde ilk olarak Fen ve Edebiyat Fakültelerimizde "Karma Öğretim" başlamış olur. Bunu, kızlarımızın cüretli ve cesur davranışları etkili olmuştur.

1921-1922'de Hukuk, 1922,1923'de Tıp Fakülteleri de "Karma Eğitime" girerler.

Üniversitelerimizin karma eğitime girme işinde Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun büyük emeği vardır.

İlk Kız üniversite mezunları arasında ün yapmış olan "Zehra Celasun, Şukufe Nihal, Seniha Hızak, Süreyya Ağaoğlu"nun isimlerini görürüz.

İlk kez, Kız Üniversitelerimiz zamanın Maarif Nazırı (Millî Eğitim Bakanı) topluca çıkarlar, tartışılar ve tezlerini kabul ettirirler.

Tıp Fakültesinin ilk kız mezunları arasında ünlü hekimleri görürüz. Prof. Dr. Müfide Kâzım (Kutay) Dr. İffet Naim Onur, Dr. Suat Rasim ve Dr. Fatma Celal gibi isimler vardır.

Sanat hayatında daha önceleri kadınıımız tiyatroya ilgi gösterirse de, bu dönemde 1920'de (Afife) isimli bir hanım bu cesaretin sahibidir.

Hukuksal değişmelerde ilk kez bu dönemde kendini gösterir. 1911'de Mebuslar Meclisi'nde Ceza Kanunu'nun tadiline ait görüşmeler sırasında "Zina" suçunda kadına ve erkeğe ağır cezalar verilmesi tartışılır. Bu konuda eşitlik getirilir.

Evlenmede "Devlet İzni" zorunluluğu 1917'de getirilir. Poligami (çok kadınla evlenme) de "Birinci eşin rızası"nın alınması şartı getirilir.

Dönemin son yıllarında kadına ait fikir hayatı daha canlanır. Tevfik Fikret Atatürk'ün çok sevdiği ve sık sık tekrarladığı şu dizeleri bu sırada yazar.

"Elbette değil nasibi mezellet kadınlığın"

"Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer"

Yine şairin bu konudaki şiirlerinden "Kızlarını okutmayan millet, oğullarını manevî öksüzlüğe mahkum etmiştir. Hüsrânına ağlasın" diye başlayan sunuşu kızlarımızın da okutulmasına ışık tutar.

Türk kadınının yetişme ve hakları konusunda Ziya Gökalp ve Mehmet Akif'in değişik açıdan ilgileri fazladır. Akif kadının yetişmesinin harareti taraflarıydı. Ziya Gökalp'in lideri olduğu ve aralarında Ağaoğlu Ahmet, Mehmet Emin, Hüseyinzade Ali Hamdullah Suphi, Celal Nuri, Yusuf Akçura, Halide Edip, Celal Şahin'lerin bulunduğu "Türkçüler Grubu" ile Türk kadını ailede, ev dışında ve sosyal hayatta da gerekli yeri almasını savunurlar. Bu grup 1912'de kurulan "Türk Ocağı"nda Türkiye'de ilk defa olarak "Kadınlı-Erkekli" toplantılar, konferanslar düzenleme cesaretini gösterirler.

Ziya Gökalp, hemen hemen her eserinde Türk kadınına yüceltici fikirler ve iddiaların sahibidir. O; eski Türkler'in "hür vâ de feminist" oldukları inancındadır.

Türk'ün kadına verdiği saygıyı tekrar canlandırma çabasındadır.

"Bir kadın var ki ya annem, ya kardeşim, ya kızım"

"O'dur bende en mukaddes duygular yaratan"

"Bir diğer sevgilim ki; günüm, ayım yıldızım"

"O'dur bana hayattaki şiirleri anlatan" diye başlayan "Aile" adlı şiirinde kadın haklarına duyduğu özlemi dile getirir.

Halide Edip, II. Meşrutiyet sonrası dönemin ilk kadın lideridir. "Tealimî Nisyan" (Kadınları Yükseltme Derneği)"nin kurucusudur. "Yeni Turan" adlı kitabıyla hayalindeki yeni kadın tipini çizer. Ev dışında da çalışan, ahlaklı, erdemli "Yeni tip Türk kadını" ile yeni bir Türkiye'nin kurulması inancını savunur.

Taşdığı mücadele duygusu, onu daha sonra, Anadolu'da, Mustafa Kemal'in yanında "İlk Kadın Onbaşı" olarak savaşa sürükler.

e) Atatürk Dönemi ve Türk Kadın Hakları ve Statüsü, Cumhuriyet'te Kadın

Türk tarihinde her yönü ile sosyal büyük değişmelerin Gazi Mustafa Kemâl ve arkadaşlarının, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmaları ile başladığı, bütün dünya tarihçilerinin ve fikir adamlarının kabul ettiği bir hakikattir. "Atatürk Eylemi"nin, büyük ve ilginç tarafı buradadır.

"Türk İstiklâl Savaşı" sadece bir memleketin dört bir yanında düşman ordularının yaptıkları işgallerde ülkeyi kurtarmak için bir askerî operasyonlar topluluğu değildir.

"Milletlerin tarihinde" büyük savaşlar olmuştur. Üstün düşmanla savaşan ve zafer kazanan ordular vardır. Bunlar sadece bir "Askerî Operasyon"dur.

Cemiyetlerin hayatında ekonomi büyük etkindir.

Bizim İstiklâl Savaşı'mız ve "Atatürk İnkılâbı" bütün bu ayrı işleri olayı birleştiren bir hareketler topluluğudur.

Mustafa Kemâl Paşa'da "Evvela askerî alanda düşmanı yenelim, sonra saltanatı yıkalım, sonra da ekonomimizi düzeltelim, daha sonra da rejimimizi değiştirir ve inkılâbımızın parçaları olan reformalrı ele alırsınız" gibi bir sıralama görülmez. O, hepsine birden ve uygun ölçülerde el atar. O'nun "Liderlik" vasfının, diğer liderlerde olan temel farkı budur.

"Sakarya Savaşı", Türkiye için bir (hayat-memat) veya (yaşam-ölüm) mücadelesidir. Sanki William Shakespeare ünlü "To be or not to be" olmak veya olmamak deyimini Türk'ün Sakarya Dönemi için söylemiştir.

Sakarya sırasında, Mustafa Kemâl milletin bütün maddî, manevî,

nesi varsa ortaya dökmüştür. Hükûmet Merkezinin Kayseri'ye nakli hazırlıkları başlamıştır.

İşte böyle buhranlı bir dönemde Ankara'da "Türkiye Muallimler" Kongresini toplar. Bugünkü "Millî Eğitim Şûrası"dır. Kongrede Türk çocuğunun eğitim meselelerini çözmeye uğraşır (16 Temmuz 1921). Türk çocuğuna, Türk insanına verilecek "Millî terbiye ve eğitim ve öğretim formu" görüşlerini sergiler.

Atatürk'ün (Kadın Hakları)'na yeni bir düzen vermesi, diğer müslüman ülkelerine de örnek olur.

Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey'in "Kadınlara Seçim Hakkı Verilmesi" teklifi kızılca kıyameti koparır.

Bu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir grup ka'ınl "vatandaş" yerine saymamaktaki fikirleridir.

Mustafa Kemâl, yurtiçinde yaptığı gezilerde özellikle kadınlara, öğretmenlere hitap eder. "Kadın Hakları Reformu" için görüşlerini açık bir dille ifade eder.

I- Atatürk'ün "Kadın ve Türk Kadın Hakları Anlayışı"

Atatürk'ün kendisine özgü bir "kadın" anlayışı vardır ki; bugün "Birleşmiş Milletler Teşkilât ilkeleri temelindeki görüşüne, daha o zamandan O'na sahip olduğunu görüyoruz.

1923'de İzmir'deki konuşmasında "Şuna inanmak lâzımdır ki dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir" der.

II- İstiklâl Savaşı ve Türk Kadını

Topyekün Savaş'ta kadında erkekte eşittir. (1919-1922)'de bu doktrini uygulamayan ilk asker, ilk lider bizdendir.

Atatürk'ün yaşamı boyunca övdüğü Türk kadınının İstiklâl Savaşı'nda yaptıkları ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki hizmeti, elindeki silahla gönüllü olarak dövüşerek, kan dökerek, şehitler vererek, analık görevlerinin yanında bu koşullar içinde başarmıştır.

Cephe gerisindeki bütün cephane, yaralı ve hastaların, bütün ikmal maddelerinin taşınmasında, Türk kadınının sırtına ve kağnısına yüklediğini görürüz.

Diğer taraftan elinde silahı, cephelerde pek çok bacımız, bugünlerin deyişi ile "Gerilla Savaşı" yapmışlardır.

1919'da Yunanlılar, Aydın'a girerken, bir anne silahını kapar, ileri atılır. Ayşe, Emine ve Seher isimli savaşçılar tarihe geçmiş hakikî kadın savaşçılardır.

Güney Cephesi'nde bir müfrezede "Tayyar Rahmiye" Fransızlara karşı dövüştü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında, İstiklâl Madalyası ve Tuğgeneral rütbesi verilmesi teklif edilen bir "Nezahat" kızımız var.

III- Atatürk'ün Kadın Eğitim ve Öğretimi ile Kültürünün Gelişmesi Üzerindeki Görüşleri

Atatürk, Millî Eğitim derken kız ve erkek çocuğunu hiç ayrı düşünmez, bütün tahsil derecelerinde eğitimlerinin eşit olmasını ister.

Atatürk'ün kadının eğitim ve öğretimi konusunda konuşmalarında dört esas üzerinde durduğunu görürüz:

- 1- Kadın-erkek öğretim ve eğitimi eşit olmalıdır.
- 2- Kadının en önemli görevi "Kadınlık"dır.
- 3- Kadın toplum hayatının her yönünde yer almalıdır.

4- Kadın, analık hizmetini ve toplumdaki görevini iyi yapabilmek için çok bilgili ve faziletli olmalıdır.

IV- Türk Kadınının Siyaset Alanındaki Eylemleri ve Siyasî Haklarının Alınması

Kadınlarımız, İstiklâl Savaşı'nda yalnız askerlikle ilgili konularla ilgilenmemişlerdir. Kadınlarımızı Batı ülkelerinden evvel elde ettikleri hakları için de mücadele etmişlerdir.

15 Mayıs 1919'da, Yunanlıların İzmir'e asker çıkarması üzerine, İstanbul'da yapılan mitinglerde aynı heyecanla katılmışlardır. Bunlardan, 19 Mayıs 1919'daki "Sultan Ahmet Mitingi" pek ünlüdür.

50.000 Türke (Halide Edip) haykırır. Onu (Meliha) adlı genç kız izler.

Anadolu Kadınlar Müdafaa-ı Vatan Cemiyeti Erzurum ve Sivas Kongrelerine paralel destekleyici çalışmalar yaparlar.

Kadınlarımızın "Seçme, Seçilme Hakları"nda ilk defa 1926'da Trabzon Türk Ocağında "Süreyya Hulusi" isimli hanım toplantısında konuşur.

O tarihten bu yana, Türk kadınına verilen seçme ve seçilme hakkına göre millet meclisine girenlerin adedi şunlardır:

Mesela: 1935 seçiminde (18 milletvekili kadınıımız vardır. Bu rakamlar, 1939'da (15), 1943'de (16), 1946'da (9), 1950'de (3)'tür. Kurucu mecliste (4), 1961'de (3), 1965'de (8), 1969'da (5), 1981'de Danışma Meclisinde (4), 1983'te (12), kadınıımız vardı. Bu rakamlardan da anlaşılmalıdır ki parlamentomuza katılan kadın sayısı çok yetersizdir.

V- Aile Hukuku ve Evlilik Müessesesi

Atatürk'ün baştan beri eline aldığı bir konudur. Daima karı-koca'da eşit şartlar ister. Yeni ve Türk Medeni Kanunu'nda buna dikkat eder.

VI- Türk Kadınının Sosyal Yaşamında Atatürk Döneminin Etkileri

Kafes gerisindeki yaşam ve çarşafıla örtünmeden sonra ve Türk kadınının Atatürk Dönemi'nde, sosyal yaşam bakımından birden ileri fırladığı görülür.

Artık Türk kadını her meslekte vardır. O'nun çok sevdiği manevi kızı "Sabiha Gökçen"e havacılık eğitimi verilir. "Dünyanın ilk kadın savaş pilotu"dur.

Türk kızı, ilk kez düzenlenen Güzellik Yarımalarında Dünyaca ünlenir. Keriman Halis'in Dünya Güzeli olmasının arkasında Atatürk vardır.

VII- Atatürk Döneminin "Kadın Hakları" Yönünden Kazandırdıkları

19 Mayıs 1919'dan bu yana Büyük Atatürk'ün reformları ile değişen "Kadın Hakları" şöyle özetlenebilir:

1- İstanbul'da kadınlarımız Millî Mücadeleye mitinglerle destek olmuşlardır.

2- İstiklâl Savaşı'nda kadınlarımız geniş çaplı silah kullanarak muharebelere fiilen katılmışlardır. "Topyekûn Savaş" doktrini Türkiye'de geliştirilmiştir.

3- Sivas ve Erzurum Kongrelerinde siyasî mücadeleye katılmışlardır.

4- İlk kez İstanbul'da kızlarımız üniversitede erkeklerle aynı koşullarda okumuşlardır.

5- "Medenî Kanun"un çıkması ile kadın-erkek eşitliği reformu pek çok ülkelerden evvel gerçekleşmiştir.

- 6- Kadınlarımızın giyim-kuşamı hızla gelişmiştir.
- 7- Kadın konusunda yazarlarımız ve yazarlarımız çoğalmıştır.
- 8- Aynı konuda pek çok dernekler doğmuştur.
- 9- Ve nihayet Hava Kuvvetlerinden başlayarak kadın subaylarımız Harp Okulu'nda yetişmektedir.
- 10- Bütün bu gelişmelerden, "Türk Anası"nın daha iyi eğitilmesini sağlamış, dolayısıyla da yeni ve daha iyi yetişmiş bir kuşağın doğmakta olduğu görülmüştür.